

Іван Шумський

ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИЙ МОЛОДІЖНИЙ РУХ НАЦІОНАЛЬНО-ДЕМОКРАТИЧНОГО СПРЯМУВАННЯ У 20-ті РОКИ ХХ СТОЛІТТЯ: ОКРЕМІ АСПЕКТИ ОРГАНІЗАЦІЙНОГО БУДІВНИЦТВА

Тернопільський національний педагогічний університет
ім. Володимира Гнатюка

Важливим чинником національного життя західноукраїнського населення був молодіжний рух. У Польщі українські юнаки і дівчата зазнавали постійних утисків і переслідувань, але в межах польської конституції та законодавства, що формально базувалося на демократичних принципах, мали право на створення власних національних молодіжних організацій та товариств.

Значна строкатість українського політичного та суспільного руху, де кожен політичний табір відстоював свою мету, виробляв підпорядковану цій меті тактику і стратегію, значною мірою відбилася і на молоді, що була об'єднана у цілий ряд як легальних, так і нелегальних молодіжних організацій і товариств.

Організаційна діяльність легальних установ у Польщі регламентувалася відповідними законодавчими актами, молодіжні організації та товариства знаходилися під постійним контролем адміністративних структур, які не прощали їм навіть найменших порушень та прорахунків, одразу ж включаючи механізм заборон, переслідувань, арештів.

У 20-ті роки ХХ ст. головним правовим документом, що визначав діяльність громадських товариств, у тому числі молодіжних, на землях Західної України було Розпорядження Генерального комісара східних земель від 25 вересня 1919 р. про організації та спілки [1]. Цей документ дозволяв владним структурам втручатися у внутрішні справи громадських організацій, чинити обмеження щодо їх створення і розвитку. Створювати самостійні молодіжні організації та товариства молодь не мала права, тому вони виникали або при якомусь «дорослому» товаристві, або утворювалися старшими українськими громадянами, що брали на себе всю відповідальність за виховання молоді. Значну мережу молодіжних організацій мала греко-католицька церква.

Одним із перших відновлює свою діяльність товариство «Соکیل-Батько». Так, уже 10 листопада 1920 р. Старшина «Сокола-Батька» збирається на перше повоєнне засідання. 18 листопада обрано керівні органи на чолі з адвокатом Михайлом Волошиним [2]. До 1921 р. працювала лише центральна установа «Сокола-Батька», протягом першої половини 20-х років проводиться активна агітація у різноманітних періодичних виданнях відновлювати сокільське життя на західноукраїнських землях у складі Польщі (польська влада не дозволила поширення українського сокільства на північно-західні землі) [3]. Так, 26 грудня 1922 р. зі спеціальним листом про необхідність відновлення усіх передвоєнних сокільських гнізд до молоді звернулася організаційна секція «Сокола-Батька» [4]. У ньому і в наступних зверненнях наголос робився на тому, що «молоде покоління не сміє забути, що наші батьки і старші брати лишили нам у спадщину Сокільські організації в повному розвитку. І колись нашу байдужість і лінивість осудять наші діти за це, що ми не вміли переховати для них добра, яке одержали ми від батьків... ми мусимо відновити діяльність сокільських організацій тим більше, що відносини в краю уложилися настільки, що статuti «Сокола» затверджують усі три воєводства Східної Галичини» [4].

У березні 1923 р. було проведено сокільську крайову анкету, яка затвердила сокільський однострій. На цей час відновили свою діяльність лише 44 гнізда [5]. Це пояснювалося тим, що представники польської влади на місцях неохоче надавали дозвіл на проведення установчих загальних зборів, мотивуючи свої кроки багаторічною перервою у діяльності сокільських гнізд, їх тривалою бездіяльністю [6].

Становище покращилося тільки після того, коли 1 листопада 1927 р. польська влада затвердила статут «Сокола-Батька». Наводимо статистику сокільських товариств на кінець березня 1928 р. (табл. 1).

Таблиця 1

Статистика сокільських товариств (на кінець березня 1928 р.)

Воєводство	Число існуючих товариств	Товариства, де повинні відбутися загальні збори	Число товариств, заснованих у 1927/1928 рр.	Члени товариства	Сокільський доріст
Львівське	174	39	62	14 298	835
Станіславське	89	19	21	6538	354
Тернопільське	158	38	69	11 765	662
Разом	421	96	152	32 601	1 881

Дані таблиці показують, що за кількісним складом сокільські ряди практично досягли довоєнного рівня [7].

Паралельно із процесом відновлення діяльності українського сокілства були спроби відновити працю січових товариств. На початку 1922 р. почали діяти повітова «Січ» у Львові, декілька місцевих січових осередків. Однак досить швидко стало зрозуміло, що польський уряд надзвичайно підозріло ставиться до спроб відродження «Січей», ставить постійні перешкоди, забороняє затвердження нового статуту. На початку 1925 р. у краї залишилося всього 20 січових осередків, тому, щоб врятувати традиції організації, у середині 1924 р. керівництво «Січі» вирішило змінити статут і подало для затвердження до Львівського староства статут трьох товариств на вибір: «Січ», «Братерство», «Луг». Староство погодилося на реєстрацію тільки товариства під назвою «Луг» і 1925 р. зареєструвало статут першого осередку в селі Підберезці Львівського повіту. До червня 1925 р. було утворено вже понад 100 осередків [8].

З 1920 р. починається процес відродження пластових осередків. Польська влада, не даючи дозволу на реєстрацію, водночас і не забороняла їх діяльності. Усі перші повоєнні роки існування Пласту пройшли у пошуках форм співіснування з офіційною владою. Ідею організації Пласту як суто шкільної установи під наглядом польської адміністрації навчальних закладів було рішуче відкинуто, домогтися затвердження власного статуту і працювати як самостійна громадська організація не вдавалося. Тому був обраний (як найбільш прийнятний) спосіб існування Пласту як окремої секції під опікою українського крайового Товариства охорони дітей і опіки над молоддю (УКТОДОМ), що давало право на організацію пластових гуртків при школах. У листопаді 1922 р. Львівська шкільна кураторія визнала право УКТОДОМ на ведення скаутської роботи згідно з підручником О. Тисовського «Життя в Пласті» [9]. За своїм статутом товариство мало право «творити свої філії, кружок й інші організації для опіки та виховання дітей та молоді» [10]. Отже, пластові гуртки могли діяти при УКТОДОМ без окремого дозволу місцевої влади. У такий спосіб Пласт зберігав свою фактичну самостійність аж до кінця 20-х років. Однак прагнення Верховної Пластової Ради перетворити Пласт із самовиховної у самостійну громадську організацію постійно вступало в суперечність із польським законодавством і давало підстави для частих репресій і переслідувань.

Організаційна структура «Сокола-Батька», «Лугу», «Пласту» як найбільш чисельних і авторитетних легальних західноукраїнських молодіжних організацій у 20-ті роки мала як спільні риси, так і свої особливості та відмінності.

Так, в організаційній структурі «Сокола-Батька» найнижчою ланкою було сокільське гніздо, яке створювалося за місцем проживання або навчання його членів. Члени товариства ділилися на почесних, постійних дійсних, допомагаючих, замісцевих. Гнізда одного повіту об'єднувалися у Повітовий Союз, а той, у свою чергу, як колективний член входив до Крайового Союзу сокільських товариств. На чолі Крайового Союзу була сокільська Старшинська Рада, яку очолював Голова Ради. Раду обирали на три роки. Сокільське гніздо мало свою сокільську старшину з 5-7 осіб. Вони розподіляли між собою обов'язки голови, заступника, писаря, скарбника, організатора, господаря. У товаристві були також і учні, які, щоб бути прийнятими, мали мати на це дозвіл батьків або родичів.

Для членів «Сокола-Батька» був вироблений документ «Підстави сокільської організації» для повсякчасного користування. Цим документом визначалося, що головним завданням соколів є виховання нового покоління української нації – здорового тілом і сильного духом. Підкреслювалося, що «Сокол-Батько» є, в першу чергу, виховна організація, котра займається однаково як фізичною, так і духовною працею. Фізичне виховання має забезпечити силу та здоров'я юнаків і дівчат, бо тільки здорова молодь може розвинути якнайкраще свої духовні здібності, може використати їх максимально. Соколи не повинні обмежуватися тільки розвитком фізичної культури і спорту, але й мають пізнати основи гігієни, усвідомити шкідливі наслідки куріння та алкоголізму. Кожен сокіл «мусить бути свідомий того, що він здобуває в Соколі гарт тіла та духа на те, щоби віддати їх Батьківщині чи то в щоденній дрібній праці, чи то в часі великих народних зривів» [11].

Основним напрямом організаційної діяльності «Сокола-Батька» у другій половині 20-х років стало проведення у Львові та в краю сокільських свят для розгортання пропаганди серед української громадськості сокільських ідей. У 1928 р. Старшина товариства прийшла до висновку, що не потрібно поспішати із заснуванням все нових і нових сокільських гнізд доти, поки вже існуючі не стануть на ноги і не поведуть активну роботу. Для їх

підтримки проводилися повітові та місцеві курси, де розглядалися проблеми ідеології українського сокільства, пожежництва, гігієни, руханки. Проводилися також поїздки інструкторів та інструкторок у сільські організації.

Намагання поширити сокільський рух на північно-західні українські землі не вдалися через те, що польська офіційна влада одразу ж присікала спроби утворення сокільських гнізд навіть на Волині [3].

Прагнучи допомогти новим сокільським товариствам у розгортанні їхньої роботи, організаційна секція «Сокола-Батька» уклала статут Повітового Союзу, статут руханкового філіалу товариства, але польська адміністрація відмовлялася їх затверджувати. Для посилення пропагандистської роботи у другій половині 20-х років був створений видавничий фонд сокільського журналу, а з січня 1928 р. він почав виходити під назвою «Сокільські Вісті». У першому номері було окреслено його завдання на найближчу перспективу, вказувалося, що до цього часу посередником між «Соколом-Батьком» та поодинокими гніздами були «комунікати, письма, накази й звіти, але безпосередньої безперервної зв'язи між гніздами не було й тому сокільство, хоч і одноцільна організація, хоч мала один провід та одну мету, не була у своєму нутрі вповні суцільним твором» [12].

Важливим напрямком організаційної діяльності товариства була також і робота серед неписьменних. Тільки у 1927 р. курси для неписьменних діяли під керівництвом соколів у повітах Золочів, Бібрка, Жидачів, Борщів, Підгайці, де грамоти навчалося понад 250 українців [4].

Організаційна структура молодіжного товариства «Луг» мала триступеневу форму. Центральна організація перебувала у Львові, діяли також повітові «Луги» та товариства на місцях. Уже 21 червня 1920 р. на центральній площі Львова свої вміння показали 920 хлопців та дівчат, що приїхали з-понад 200 місцевих товариств [13]. Протягом 1926 р. на західноукраїнських землях у складі Польщі було створено ще понад 400 пожежно-спортивних товариств, найбільше – в Коломийському повіті – 45, Львівському – 35, Городенківському – 20, Перемишлянському – 13, Бібрському – 28. Інші товариства, як вказувалося у листі до однієї з місцевих управ товариства «Луг», були розкидані по сільських окраїнах і не зцентралізовані [13].

«Луг» мав напіввійськову структуру. Його члени проходили військову муштру, вчилися стріляти, фізично вдосконалювалися

тощо. На відміну від січовиків, що одягалися в національні однострої, луговики носили військову уніформу періоду визвольної боротьби 1917-1920 рр. Від форми січовиків у них залишилися топірці, що породжувало численні конфлікти з місцевою адміністрацією. Так, у таємній інформації до прокурора апеляційного суду у Львові від 28 квітня 1927 р. говорилося про небезпеку для польської влади у факті розростання української організації «Луг», у наявності в окремих із луговиків навіть зброї (карабінів) [14].

Місцеві лугові осередки утворювалися майже виключно в сільській місцевості і нараховували в середньому 50-80 юнаків і дівчат, у великих селах – до 150 членів [8]. В організаційній роботі головний акцент робився на проведенні навчальних курсів, окружних лугових свят. У другій половині 1926 р. вийшов перший підручник для «Лугів», почав видаватися журнал «Вісті з Лугу», що закликав українську молодь «переломити страх та зневіру ... рабство й лінівство» [15]. Редколегія журналу накреслила перед луговиками головні організаційно-виховні завдання і наголосила, що «Луг» повинен організувати українську молодь, вчити її, брати активну участь в громадському житті, любити український народ і українську землю, жертвувати для загального добра свою молоду силу, свою працю, частину майна, а як треба, то й життя. У «Лузі» повинні об'єднатися молоді люди, для яких слава, воля і честь є найбільшими цінностями, тут молодь знайде захист від корчмарів, лакеїв з польських передпокоїв, міських і сільських розбишак, тут вона навчиться шанувати й цінувати життя, красу і боротьбу, набереться відваги, мужності й шляхетності. «Луг» повинен викоринити з широких мас західноукраїнської молоді підле почуття рабства, виховати юнаків та дівчат у гордих членів української нації, гордих за свою культуру, історію, визвольні змагання, за кожний прояв української духовності [16].

8 грудня 1926 р. в будинку музичного товариства ім. Лисенка відбувся перший крайовий з'їзд «Лугу». На ньому утворено Центральну Радугу Лугів, що повинна складатися з обраних на повітових з'їздах відпоручників повітів, а також виконавчий комітет ЦРЛ, що став одночасно редакційною колегією «Вістей з Лугу». На жаль, уже на самому з'їзді серед луговиків стався організаційний розкол. Противники позапартійного курсу лідера луговиків Романа Дашкевича покинули з'їзд, утворили Тимчасову Головну Лугову

Раду, власний друкований орган «Луговик» і перетягнули на свою сторону близько 80 місцевих осередків [8]. Але набагато більшим нещастям для організаційної розбудови «Лугу» було ставлення до товариства польської влади.

7 липня 1927 р. за нібито недотримання статутних вимог (невиконання місцевими осередками пожежних функцій, військові вправи, носіння зброї тощо) польська окупаційна влада заборонила роботу Центральної Ради Лугів Перемишлянського, Самбірського, Станіславського, Коломийського, Косівського, Борщівського, Дрогобицького, Тереховлянського та багатьох інших лугових повітових комітетів, позакривала велику кількість місцевих осередків, яких тільки у Львівському воєводстві на серпень 1927 р. нараховувалося 244 [17]. Найбільше постраждали місцеві осередки у Дрогобицькому, Рогатинському, Самбірському повітах. Роботою вцілілих осередків офіційно продовжувала керувати редакція часопису «Вісті з Лугу». Відпоручники лугового проводу Р. Дашкевич, П. Панкевич змушені були їхати до Варшави, їм не вдалося відновити роботу виконавчого комітету ЦРЛ і повітових комітетів, але вдалося призупинити закриття поодиноких Лугів і зберегти саме товариство.

Масове закриття місцевих осередків «Лугу» завдало товариству сильного удару, особливо у 1930 р., коли було заборонено діяльність 349 осередків; восени цього ж року польська влада припиняла діяльність «Лугу» у цілих повітах. Там же, де луговиків формально не розганяли, нормальна праця була неможлива. На думку керівництва товариства, кінець року був справжнім «лихоліттям Лугової організації» [18]. Організаційна діяльність була зведена до простих зібрань луговиків, на яких читалися книжки, часописи, до проведення нерегулярних лугових свят із фізичними вправами [19].

Таким чином, на основі наведених фактів можна зробити висновки про те, що в організаційній роботі протягом 20-х років ХХ століття західноукраїнські молодіжні організації і товариства національно-демократичного спрямування головний акцент робили на розбудову і зміцнення своїх організаційних структур, популяризацію серед західноукраїнської спільноти своїх ідейно-світоглядних принципів.

Література

1. Савчук Б. Український Пласт. 1911-1939. – Івано-Франківськ: Лілея – НВ, 1996. – 272 с.
2. Книга записів протоколів засідань старшини товариства «Сокола-Батька» за період від 10.11.1920 р. до червня 1922 р. – ЦДІА України у Львові, ф. 312, оп. 1, спр. 43, арк. 1-118.
3. «Сокіл-батько». Спортивно-руханкове товариство у Львові. Альманах. 1894-1994. – Львів: РВО «Основа», 1996. – 268 с.
4. Звіти, протоколи, листування та інші матеріали про діяльність організаційно-технічної секції «Сокола-Батька» за 1901-1928 рр. – ЦДІА України у Львові, ф. 312, оп. 1, спр. 26, арк. 1-146.
5. Звіти, протоколи, листування та інші матеріали про заснування та діяльність філіалів у місцевостях на букви «Бог» – «Боя». – ЦДІА України у Львові, ф. 312, оп. 1, спр. 212, арк. 1-169.
6. Лист старшини руханково-спортивного товариства «Сокіл» у с. Заслав'є Тернопільського повіту до воєводського уряду у м. Тернополі від 3.08.1923 р. – ДАТО, ф. 231, оп. 1, спр. 363, арк. 24-25.
7. Звіти про діяльність товариства «Сокіл-Батько» за 1927-28 роки. – ЦДІА України у Львові, ф. 312, оп. 1, спр. 28, арк. 1-87.
8. Федорчак В. Лугова організація в рр. 1925-1935. Історичний нарис. – Львів, 1935. – 56 с.
9. Переписка з повітовими старостами про діяльність української організації «Пласт» за 7.02.1922 – 2.12.1927 р. – Державний архів Івано-Франківської області (далі ДАІФО), ф. 2, оп. 1, спр. 319, арк. 1-323.
10. Верховна пластова команда, м. Львів. 1911-1933 рр. Циркуляри, розпорядження та інструкції Верховного командування пластунів за 1921-1924 рр. – ЦДІА України у Львові, ф. 389, оп. 1, спр. 1, арк. 1-34.
11. Витяг із статуту, статті, листи та інші матеріали про зміну статуту товариства «Сокіл-Батько» у 1934 році. – ЦДІА України у Львові, ф. 312, оп. 1, спр. 9, арк. 1-14.
12. Завдання сокільського органу // Сокільські вісти. – 1928. – № 1. – С. 1.
13. Лист редакції «Січових вістей», організації «Повітова Січ» та ін. до управи товариства «Луг» про свою діяльність. – ЦДІА України у Львові, ф. 309, оп. 1, спр. 2682, арк. 1-5.
14. Інформації прокурорів окружних судів про діяльність товариств «Луг» і «Дністер» за 1927 р. – ЦДІА України у Львові, ф. 205, оп. 1, спр. 310, арк. 1-29.
15. Лист, присвячений луговим і січовим справам, просвіті і науці // Вісти з Лугу. – 1926. – № 1. – С. 1-3.
16. «Не хилийте в низ прапора!» // Вісти з Лугу. – 1926. – № 3. – С. 1-3.
17. «В роковини виходу Вістей з Лугу» // Вісти з Лугу. – 1927. – № 7. – С. 1-5.
18. Інформація про діяльність лугових осередків за 1930 р. // Вісти з Лугу. – 1931. – № 1. – С. 10.
19. «Що робити тепер Лугам?» // Вісти з Лугу. – 1931. – № 5. – С. 10.